

Але йому хотілося побудувати вантажну машину. Він звертався до підприємств у Петербурзі, та їх ця пропозиція не цікавила, хоча його мотори в цей час на міжнародних виставках були відзначені золотом (1899) та сріблом (1900) [20].

Він змушений був повернутися до Німеччини. Фірма "Даймлер" прийняла всі його умови. Вантажну машину в декількох варіантах було побудовано. На випробування Б. Луцький повіз їх до Петербурга, де мав успіх [19]. У 1909–1913 рр. ним конструюється багато двигунів, які можна було б використовувати на залізниці, підводних човнах, літаках тощо [20].

Але доля Б. Луцького склалася трагічно. Як тільки почалась Перша світова війна, німецька влада вирішила інтернувати всіх громадян Росії, які знаходилися на той час у Німеччині. Та коли за ним прийшли, він почав відстрілюватися. Потім був суд і берлінська в'язниця Шпандау. Листопадова революція 1918 р. у Німеччині звільнила його. Незважаючи на умовляння його залишитися, він 1919 р. їде до Росії, що палала вогнем громадянської війни, але вже вдома невдовзі пішов з життя [18].

Джерела та література

1. Українська літературна енциклопедія: У 5 т. – К., 1988. – Т. 2.
2. Кащенко Микола. Працелюб (Спогади про рідного брата) // Андріан Кащенко. Оповідання про славне Військо Запорозьке низове. – Дніпропетровськ, 1991.
3. Кладова Г. Талановиті брати // Інженер-машинобудівник. – 1998. – 18 жовтня.
4. Смолий В. А. Я. Ефименко: очерк жизни и научного творчества // Ефименко А.Я. История украинского народа. – К., 1990.
5. Українські письменники. Біобібліографічний. словник. У 5 т. – Т. 2. – К., 1963.
6. Кладова Г. Академік М. С. Державін // Інженер-машинобудівник. – 1998. – 2 жовтня.
7. Малая Советская Энциклопедия: В 10 т. – 3-е изд. – Т. 3. – М., 1959.
8. Малая Советская Энциклопедия: В 10 т. – 3-е изд. – Т. 9. – М., 1960.
9. Большая Советская Энциклопедия (В 30 томах). – Изд. 3-е. – Т. 28. – М., 1978.
10. Гордєєв Б., Мещан І. Всесвітньо відомий мікробіолог // Інженер-машинобудівник. – 1998. – 21 травня.
11. Ковалева Н. Вакцина рождалась в Парижі // ПИК. – 1994. – 7 жовтня.
12. Розов Б.Ю. Земляк, учений, гуманист // Бердянський будівельник. – 1995. – 4 березня.
13. Скрипка В. Письменник, фольклорист, публіцист // Літературна Україна. – 1971. – 13 серпня.
14. Кривошей М. Знахідка у Бердянську // Запорізька правда. – 1964. – 11 липня.
15. Славные имена в истории Бердянска // Південна зоря. – 1997. – 20 вересня.
16. Тихий М. Трохим Зінківський // Дніпровські вогні. – 1968. – 11 січня.
17. Пінчук С. Багатотрудне і змістовне // Радянська освіта. – 1968. – 10 лютого.
18. Пономарев Я. "Моторная телега" Бориса Луцкого: имена славных земляков // Индустриальное Запорожье. – 1996. – 10 июля.
19. Кладова Г. Винахідник моторів // Інженер-машинобудівник. – 1998. – 25 лютого.
20. Конструктор із Бердянська // Азовский бульвар. – 2005. – 19 июня.

Summary

The article enlightens the path of life of separate prominent public figures to whom Zaporozhe land became like mother. All of them their talent brought it world wild fame.

Г. Л. Кладова

БЛАГОДІЙНИКИ ТА МЕЦЕНАТИ НА ЗАПОРІЖЖІ (XIX СТ.)

У XIX столітті на історичну арену вийшли нові сили – промисловці та інтелігенція, які взяли на себе справи меценатства та благодійництва. Були серед доброчинців багаті і не дуже заможні, всім відомі та мало знані.

Актуальність визначеної проблеми полягає в тому, що в умовах незалежної України постало багато проблем в соціальній сфері, які можна б було вирішити за участю меценатів та благодійників. При цьому треба враховувати, що через революцію та лихоліття воєн, які пронесли українськими землями у XX ст., традиції меценатства майже забуті.

Мета даного дослідження – узагальнити матеріал про українських меценатів XIX ст. Запорізького краю, прослідкувати напрямки, форми та мотиви доброчинства, назвати імена меценатів і благодійників, підкреслити певні особливості благодійництва в регіоні. Науково-

практична значимість цієї статті може бути визначена, як спроба вивчити ще один аспект історії України, який раніше з ідеологічних причин замовчувався.

Автор спирався на матеріали науково-практичних конференцій, періодичного друку, Державного архіву Запорізької області, бібліографічних та енциклопедичних словників тощо.

Розвиток Запорізького краю, як і Південної України, певною мірою відрізнявся від столичного. У південному регіоні гостро стояла проблема народної освіти, тому увага благодійників була зосереджена в цій сфері. Меценатом та благодійником в галузі освіти був Микола Олександрович Корф (1834–1883). Хороша особиста освіта, аристократичне походження, широкі родинні зв'язки відкривали перед бароном Корфом можливість блискучої кар'єри, але він покинув службу та Петербург і поїхав на Україну. Тепер з ім'ям барона Корфа пов'язано становлення народної освіти в Олександрівському повіті (Запорізька область). Першу свою школу для селянських дітей Микола Олександрович відкрив у маєтку своєї покійної матері, в селі Нескучному за свій кошт.

У 1866 р. М. О. Корф був обраний членом, а згодом очолив Олександрівську училищну Раду. Вивчаючи стан шкільної справи в повіті, Корф відзначав, що на папері записано 40 шкіл, а пристойних – лише дві.

М. О. Корф енергійно взявся за справу, щоб покращити роботу існуючих шкіл та відкрити нові. Земських коштів для облаштування народної освіти було мало. За ініціативою Корфа училищна Рада звернулася за допомогою до сільських громад, населення, батьків. Таким чином було зібрано понад дві тисячі карбованців. Сам Корф віддав на користь шкільної справи прибуток від видання своїх творів, що склав понад три тисячі рублів.

Завдяки зусиллям барона Корфа за шість років в Олександрівському та Бердянському повітах було відкрито майже 100 шкіл, які мали самостійні будівлі, бібліотеки, були забезпечені підручниками та педагогами. При цьому Корф створив новий тип однокласної земської школи з трирічним терміном навчання, розробив методику ведення уроку одночасно в трьох класах.

На початку 70-х років XIX ст. ім'я М. О. Корфа стало відомо повсюдно в Україні та Росії. Олександрівський повіт став місцем, куди з'їжджалися педагоги, діячі різних просвітницьких установ, журналісти, щоб ознайомитись з діяльністю Корфовських шкіл [1, с.14; 2, с.41, 3, с.18; 4].

Гарячим прихильником "корфовських" шкіл був Микола Олександрович Каришев (1855-1905), професор, доктор економічних наук, публіцист, педагог, відомий земський діяч Олександрівського повіту. М. Каришев – потомствений дворянин Калузької губернії, але, рано втративши батьків, виховувався в родині своїх родичів Гнедіних, маєток яких знаходився в с. Олександрівка Олександрівського повіту.

Родина Гнедіних через свою просвітницьку діяльність (в їхньому маєтку діяло ремісниче училище сільськогосподарського профілю) була знана та користувалась повагою в повіті. М. О. Каришев успадкував громадські ідеали своїх вихователів та втілював їх у життя.

У 1885 р., після смерті Д. Т. Гнедіна, Микола Олександрович відмовився від служби і оселився в Олександрівці, ставши попечителем Гнедінського ремісничого училища, його викладачем та благодійником.

М. О. Каришев робив немало пожертв на користь училища. За його кошт постійно навчалося кілька учнів. За свої гроші Микола Олександрович побудував слюсарну майстерню, необхідну для практичних занять учнів.

М. О. Каришев звернувся до департаменту Землеробства з пропозицією заснувати сільськогосподарську школу на знак пошани своїх вихователів Д. Т. та О. І. Гнедіних.

У 1898 р. в його маєтку у с. Олександрівка ця школа бала відкрита. М. О. Каришев пожертвував школі 76 дес. землі вартістю 19 тис. рублів та 16 тис. рублів передав готівкою [5; 6, с.36; 7, с.25-26; 8; 9].

Значну увагу М. О. Корф, М. О. Каришев та земська управа приділяли питанню про відкриття в м. Олександрівську технічного навчального закладу. Після довгих клопотань в 1900 р. в місті було засновано середнє технічне училище. Тепер – це Запорізький національний технічний університет.

Система виховання, організація побуту та відпочинку учнів Олександрівського училища вважалась на той час кращими в дореволюційній Росії та Європі. Царська скарбниця була скупкою щодо питань освіти, але училище не відчувало великих труднощів.

На утримання навчального закладу надходило і витрачалось коштів у два-три рази більше, ніж передбачалось кошторисом. Місцеві підприємства, громадські організації, приватні особи постійно відгукувались на потреби училища, надаючи матеріальну допомогу.

Наприклад, граф І. В. Канкрін, що був головою комісії по зведенню будівель, пожертвував училищу 1700 руб., в тому числі одну тисячу на будівництво гуртожитку. Крім того, він передав 300 дерев та 500 куців для облаштування саду в садибі училища. Граф І. Г. Лепп надав училищу 1600 руб., заснував стипендію імені свого діда, постачав чавунне литво та інші матеріали для

майстерень училища. Граф С.І. Юрковський подарував 800 руб. Місцевий старожил, нотаріус П. П. Плакса заповів училищу 4000 руб., відсотки з яких надходили в розпорядження педагогічної ради. Граф І. Я.Лещинський пожертвував 400 руб., а барон Н. С. Попов на придбання рояля виділив 251 руб. Близько 100 руб. було зібрано на будівництво учнівської їдальні (благодійники І. Г. Лепп, Г. С. Охріменко, А. А. Конь). Лікар Е. М. Жаботинський безкоштовно надавав медичну допомогу учням [10, с.17,26].

Першим благодійником у бібліотечній справі міста Олександрівська можна вважати Бориса Яковича Штерна. В 1883 р. він купив будинок на вулиці Базарній (нині – вулиця Анголенка). Через рік, коли відзначалось 120 років з дня заснування міста Олександрівська (1770 р.), на будинку з'явилась вивіска “Бібліотека для читання Б. Я. Штерна”. Так була відкрита перша публічна бібліотека в місті Олександрівську.

У зібранні Штерна було більш як 3 тис. книг з філософії, економіки, педагогіки. Серед художньої літератури переважали твори класиків. У відділенні періодичних видань були журнали та газети для дорослих та дітей. Знаходилась у бібліотеці Б. Я. Штерна і заборонена література (твори Т. Г. Шевченка).

Бібліотека була доступна всім, хто хотів читати, хоча за користування її фондами стягувалась незначна плата. Кошти витрачались на ремонт книг та передплату періодичних видань. Коли Олександрівська земська управа поставила питання про створення міської публічної бібліотеки, Б. Я. Штерн подарував майбутній бібліотеці із особистого зібрання 500 книг [11, с.7; 12-15].

Є в Бердянську Кобозева гора. Назвав її так народ на честь людини, з ім'ям якої пов'язано багато важливих подій в житті міста середини ХІХст. Микола Степанович Кобозев народився в родині рибалки, що мав 12 човнів та 23 неводи. Коли почалось будівництво порту, він став головним підрядником. У 1841 р. Бердянськ отримав статус міста. А Кобозева обрали його головою. З цього часу М. С. Кобозев багато сил докладає до розбудови міста: перший маяк для кращої орієнтації кораблів, хвилеріз для захисту міста від повеней, розважальні заклади для іноземних моряків, торгові ряди та заводи з переробки риби. На чолі з головою бердянці відбили напад англо-французької ескадри (1855), а потім М. С. Кобозев організував відновлення 250 зруйнованих бомбардуванням будинків. Багато зусиль було докладено, щоб провести до Бердянська залізницю (проведено лише в 1899 р.). За свою діяльність М. С. Кобозев мав три золоті медалі та ордени.

24 квітня 1849 р. у Бердянську відбулось урочисте відкриття оперного театру, побудованого за власні кошти М. С. Кобозева. Можна тільки уявити значимість цієї події, адже на той час такого театру не було ні в Києві, ні в Харкові. На початку 60-х років М. С. Кобозев знов за свої гроші будує на старому кладовищі церкву. Багато чого не встиг він зробити. Помер М. С. Кобозев в 1866 р.

Показовими були похорони М. С. Кобозева: після обряду в Соборній церкві труну з його тілом несли на руках почергово представники всіх заводів, бо ставились до нього з великою пошаною. Як заповідав Микола Степанович, поховали його в церкві, ним збудований. З того часу гору, де знаходиться старе кладовище, називають Кобозевою. Так народна пам'ять береже ім'я свого благодійника, хоча час зруйнував і театр і церкву.

Але знайшовся меценат нового покоління. Місцевий підприємець Геннадій Іванович Шаповалов за свої кошти відреставрував капличку на Кобозевій горі. Золотом сяє купол – традиції меценатства та благодійництва продовжуються [16-20].

Таким чином, можна стверджувати, що благодійництво було не просто даниною моді, а справою честі. Забезпечена, з певним положенням у суспільстві, людина вважала своїм моральним обов'язком надати підтримку в сфері освіти, науки, мистецтва, творчості. Благодійники допомагали своїм землякам створювати музеї, картинні галереї. Історичний досвід повинен стати у пригоді сучасним благодійникам та меценатам, але їх, на жаль, дуже мало.

Джерела та література

1. Акимов І.В., Костан Д.М., Н. А. Корф – выдающийся педагог и общественный деятель // Краєзнавство на Запоріжжі. – Запоріжжя, 2000. – Вип. 2.
2. Гордеев Б.В. Н. А. Корф – выдающийся педагог, организатор земских народных школ на юге Украины // Етнокультурні процеси на Півдні України в другій половині ХІХ ст. – Запоріжжя, 1998.
3. Сигида Г.А. Литературно-педагогическая деятельность Н. А. Корфа // Краєзнавство на Запоріжжі. – Запоріжжя, 2000. – Вип. 2.
4. Пуха І.І. Александровск – педагогическая Мекка // Запорозька Січ. – 1992. – 2 липня.
5. Морозюк В.К. Подвижники // Рідна школа. – 1993. – № 5.
6. Добровольська Н.О., Мироненко Г.І. Розвиток початкової та спеціальної початкової освіти в Олександрівському повіті Катеринославської губернії другої половини ХІХ ст. // Етнокультурні процеси на Півдні України в ХІХ – ХХ ст. – Запоріжжя, 2000.

7. Марутян Р.Р. Просветительская деятельность Н. А. Карышева // Краєзнавство на Запоріжжі. – Вип. 2.
8. Пуха И.И. Из страниц прошлого // Индустриальное Запорожье. – 1989. – 15 августа.
9. Державний архів Запорізької області. – Ф. 56. – Оп. 1. – Спр. 126. – Арк. 314.
10. Запорізький державний технічний університет. Історичний нарис (1900-2000). – Запоріжжя, 2000.
11. Бальцер А.І. На службі народові. – Запоріжжя, 1995.
12. ДАЗО. – Ф. 56. – Оп. 1. – Спр. 165. – Арк. 156.
13. Там само. – Спр. 181. – Арк. 142-143.
14. Там само. – Спр. 192. – Арк. 24-25.
15. Там само. – Спр. 214. – Арк. 229-230.
16. Денисов Е. Кобозев Николай Степанович // Азовский вестник. – 1995. – 11 марта.
17. Зиброва Н. Кобозева Гора // Азовский вестник. – 1995. – 4 февраля.
18. Войцеговская О. Золотой купол часовни // Азовский вестник. – 1994. – № 26.
19. Ломоносов А.О. Кобозев Н.С. // Азовский вестник. – 1994. – № 27.
20. Ломоносов А.О. Кобозев Н.С. // Азовский вестник. – 1995. – № 5.

Summary

The article points at the fact that in the XIXth century new forces appeared on historical arena – industrialists and intelligentsia, who took upon themselves patronage of arts and charity activities. The aim of the article is to generalize the material about the patrons of Zaporizhzhya region, to explore the directions, forms and motives of charity activities, to name the patrons and benefactors, to stress certain specificity of charity activities in the region.

С. О. Трофімова

ЗАПОРІЗЬКИЙ КРАЙ У ПРАЦЯХ М. П. КИЦЕНКА

Микола Петрович Киценко (1921–1982) – відомий літератор, партійний і державний діяч післявоєнного періоду на Запоріжжі, став одним із засновників та ідеологічним лідером створення національно-культурного заповідника Хортиця. Окрім літературної та громадської діяльності, Микола Петрович дуже багато зробив для популяризації історії Запорізького краю. Зокрема, він є автором кількох праць, присвячених історії краю та його перлині – о. Хортиця.

Серед запорізьких дослідників окремі аспекти його діяльності розглядали О.М. Ігнатуша та В.М. Мороко. О.М. Ігнатуша у своїй статті “Хортиця в матеріалах особового архівного фонду М. П. Киценка” аналізує матеріали особового архівного фонду М. Киценка, які стосувалися організації Національного заповідника на о. Хортиця [1, с. 37]. Наукова розвідка В.М. Мороко “Комуністична партія проти співця Хортиці: перший удар по Миколі Киценку” стосується першої догани “по партійній лінії”, висловленій М. П. Киценку після появи його праці “Запоріжжя в бурях революцій” у 1970 р. [2, с. 70–71]. Однак, необхідно зазначити, що творча та наукова діяльність М. П. Киценка (та, власне, як і його громадська та професійна робота) на сьогоднішній день ще не знайшли свого достатнього висвітлення в науково-біографічних дослідженнях. Тому актуальність вивчення діяльності та наукової цього видатного запорожця є цілком логічною й закономірною.

Дана стаття написана на основі першоджерел – машинописних рукописів книг М. П. Киценка “Запоріжжя в бурях революцій” та “Хортиця в героїці та легендах”, які на сьогоднішній день зберігаються в Державному архіві Запорізької області (Ф. 5760). І хоча на сьогодні ці обидві праці є опублікованими, їх машинописний варіант містить авторські правки та певні доповнення, а тому є певною мірою більш інформативними, і не лише у власне науковому, а й в особово-біографічному аспекті.

Для М.П. Киценка історія краю – це, перш за все, – історія запорізького козацтва. Це і не дивно, бо феномен запорізького козацтва в усі часи та епохи вабив своєю яскравістю, неординарністю різноманітних дослідників. Кожен з цих пошуковців знаходив щось своє, приваблює в історії славетного Війська Запорізького Низового. Не стала винятком і радянська епоха. Незважаючи на однобічний підхід в дослідженні історії запорожців та певні ідеологічні штампи, які викривляли історичну дійсність, радянські історики, безперечно, внесли свій значний внесок в історію дослідження цього питання.

Проте історія запорізького козацтва завжди вабила не лише істориків-професіоналів. Яскравим підтвердженням цієї думки є творча спадщина відомого запоріжця Миколи Петровича Киценка. І хоча у творчому доробку дослідника всього чотири роботи, в яких він розглядає питання, пов’язані з історією запорізького козацтва, це не применшує його науковий внесок у розвиток вітчизняної історичної науки.